

Габрэйскі нумар

Зьмест

Ад рэдакцыі
Рыгор Барадулін. Толькі б яўрэі былі!

Апытаньне ARCHE
Ці незалежная Беларусь?

тэма

Зьмітрок Бядуля. Жыды на Беларусі
Віталь Зайка. Некалькі запозьненых і некалькі заўчасных думак пра габрэяў і беларусоў
Ігар Марзалюк. Хрысціянне і габрэі Вялікага Княства Літоўскага
Вольф Рубінчык. Інтэрнэт, яўрэі і Беларусь

Галіна Сініла. Народ Кнігі

Аляксандр Астравух. Жыдоўскія прыказкі і прымаўкі

Станіслаў Краеўскі. Параўнаньне юдаізму з хрысціянствам: некалькі прыкладаў

Гірш Рэлес. Такая доля

Хаім-Нахман Бялік. Заблуканая зорка

Святлана Аксёнава-Штэйнгруд.

„Нас гналі Адтуль спачатку...“

прыпавесьці

Марцін Бубэр. Мэнахем Мэндэль зь Віцебску

гіпотэза

Поль Вэкслер. Што могуць ідыш, сучасны іўрыт, эсперанта, а таксама сербалужычане, палешукі і хазары сказаць пра паходжанне габрэяў-ашкеназі?

Дэніс Прэгер. Сэксуальная рэвалюцыя юдаізму

гісторыі

Сакрат Яновіч. Усе мы патроху жыды

Адам Глобус. Тутэйшыя

Ісак Башэвіс Зынгер. Карона зь пер'я

архіў

Ілья Куркоў. Яўрэі ў БССР: ілюзіі і надзеі

мастацтва

Ларыса Фінкельштэйн.

Контур у прасторы. Ізраіль Басаў

тэатр

Уладзімер Мальцаў.

Праграмны спектакль яўрэйскага тэатру

спорт

Ня толькі шахматысты

філязофія

Макс Горкгаймэр, Тэадор В. Адорна. Дыялектыка Асьветніцтва. Элемэнты антысэмітызму

прабел

Аляксандар Фрыдман. Лёс мірскай ешывы
Анатоль Вялікі. Разгром габрэйскай намэнклятуры

успаміны пра XX стагодзьдзе

Анеля Катковіч. Разьвітаньне з Будславам

лірыка

Віталь Стахіевіч. Kasia

Андрэй Хадановіч. Готыка

кніга

Джэрам Чарын. Чарнавокая задумлёнка з Магілёва

The publication was made possible through a generous contribution of the American Jewish Distribution Committee

Выданьне выйшла ў сьвет дзякуючы шчодрому фондушу арганізацыі „Джойнт“

הוצאתו לאור של ספר זה נתמכרת בתמיכתו הנדיבה של
ארגון הנ"מס העולמי

Прэмія ARCHE — Вінцуку Вячорку

Сярод вылучаных на атрыманьне прэміі ARCHE-1999
„За сумленнае слова“ былі:

Уладзімер Арлоў, Генадзь Сагановіч —
за кнігу „Дзесяць вякоў беларускай гісторыі“,

праграма „Беларускі гіт-парад“ Беларускага тэлебачаньня —
за сумленную працу на БТ,

Вінцук Вячорка — за сумленнае слова ў палітыцы,

часопіс „Форум-Лямбда“ — за адстойваньне правоў меншасьці,

Радые „Свабода“ — за праграму „Слова Дня“,

Уладзімер Ракіцкі — за выставу „Хатні альбом“,

Сяргей Шаўцоў — за сэрыю артыкулаў у газэце „Звязда“,

Сяргей Шупа — за падрыхтоўку першага тому
„Архіваў Беларускай Народнай Рэспублікі“.

Прэмія ARCHE-1999 „За сумленнае слова“ была прысуджаная
Вінцуку Вячорку.

Ад рэдакцыі

І беларусы, і габрэі-літвакі ў XVIII ст. у вялікай масе сваёй усклалі надзею на далучэнне да Расеі як панацёю ад усіх заганаў позняй Рэчы Паспалітай, а ў XX ст. у такой сама вялікай масе паспадзяваліся на большавізм як вызваленне ад сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту. Жорсткаю была плата.

Прыйшлі расейцы і на два стагоддзі замарозілі развіццё грамадзянскай супольнасці і вольнага рынку. Яны праводзілі каланіяльную палітыку „падзяляй і ўладаруй“. Праваслаўных падбухторвалі супраць каталікоў, хрысціянаў — супраць габрэяў. Прынцыповае адрозненне антысемітызму часоў Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай, які даў справу Гаўрылы Беластоцкага, ад антысемітызму Расейскай Імперыі, які падрабіў „пракалы сьценкіх мудрацоў“, бачыцца ў пераважна эканамічным і рэлігійным характары першага і збольшага дзяржаўнай і свецкай існасці апошняга. Расейскі антысемітызм XIX—XX ст. быў абдуманай дзяржаўнай палітыкай, скіраванай на ўзмацненне кантролю над еўрапейскімі калоніямі Пецярбургу, межы якіх амаль супадалі з расійскай рысай аселасці.

Большавіцкі выклік справакаваў фашысцкі адказ. Нацысты паставілі і габрэяў, і беларусаў на мяжу фізічнага вынішчэння. Савецкі камунізм давёў абедзве нацыі — куды толькі даставалі ягоныя рукі — да крайняй сацыяльнай дэградацыі і нацыянальнай асіміляцыі.

Пасля двух страчаных стагоддзяў эпоха Вялікага Княства Літоўскага здаецца сапраўдным Залатым векам і габрэям-літвакам, і беларусам.

Сіянізм і стварэнне Дзяржавы Ізраіль былі збавеннымі для габрэйскага народу.

У парадаксальна псеўдабеларускай Рэспубліцы Беларусь пераследуюць аўтахтонаў і нішчаць культурную спадчыну. Беларускі нацыяналізм яшчэ толькі мае зрабіць ільвіную долю сваёй пачэснай стваральнай працы.

* * *

Габрэяў у Беларусі засталася няшмат — 28 тысяч. На паўнакроўнай беларускай мове таксама размаўляе не нашмат больш людзей. XX стагоддзе было стагоддзем нашага развіцця. Цяпер нават цяжка ўявіць сабе, што яшчэ нямнога дзесяцігоддзяў таму беларус не мог камфортна жыць, не ведаючы трохі ідыш, а габрэй — беларускай.

Беларусам хочацца, каб габрэяў было больш. Беларусам карціць, каб габрэі пачалі вяртацца. Беларусы заўзята вышукваюць семіцкія рысы ў тварах сваіх супляменнікаў. Адчуваюць культурную пустку. „Толькі б яўрэі былі“, — піша Рыгор Барадулін. „Усе мы патроху жыды“, — прызнаецца Сакрат Яновіч. „Хоць ты, Жэня, і жыдовачка, а сала есці трэба“, — паджыўляюць бабы герайню Адама Глёбуса. Ясна, што палюбіць значыць прысабечыць. Не крыўдуйце, літвакі, што мы ўсіх вас хацелі б бачыць Бядулямі больш, чым Плаўнікамі. Бо беларусы нічога не маюць...

Сэрца баліць, калі ў парыскім Цэнтры Жоржа Пампіду побач бачыш карціны Марка Шагала і Хаіма Суціна. Под Шагалам на шыльдзе — „Марк Шагал, нар. Лёзна, Расея“. Пад Суціным — „Хаім Суцін, нар. Смілавічы, Літва“.

Беларусы хочуць прыўласціць сабе літвакоў. Беларусы хочуць мець „сваіх габрэяў“. Беларусам дужа падабаецца, што Горадня па-габрэйску „Гораднэ“, цешыць, што ў

беларускай мове ёсць блізкія да габрэйскіх словы „цымес“ і „посік“. Усё, што адрознівае беларускіх габрэяў ад габрэяў Расеі ці Польшчы, старанна адзначаецца і калекцыянуецца беларускімі аўтарамі. Каб было. Габрэйства — важны элемент беларускай ідэнтычнасці. Сярод гэтых адметнасцяў і тое, што ў беларусаў для габрэяў ёсць цэлы шэраг раўнапраўных этнонімаў. І кожны з гэтых этнонімаў дарагі, з кожным шкада развітвацца. Нават слова „жыды“, такое балючае для габрэяў расейскай культуры, не хоча прападаць. Хоць Сяргей Шупа і пісаў у „Слове дня“ „Радые Свабода“: „Гэтае слова загінула ў полымі Галакосту“, ды надта ж дарагі для нас той беларускі культурны кантэкст, што стаіць за ім — найперш маштабны верш Янкі Купалы з ягоным „я веру вам, жыды“.

Для тых беларусаў, што не думваюць па-расейску, слова „жыд“ не мае канатацыі, якія яно мае для носбітаў расейскай культуры. Уявіць сабе цяпер па-беларуску нацысцкі опус кшталту нашумелай сёлета кнігі „По законам подлости“, выдадзенай расейскай прыватнай царквой, немагчыма. Антысемітызм сёння не змог бы знайсці сабе беларускага моўнага выражэння.

У той жа час нельга цешыць сябе тым, што расейскія ультранацыяналісты, якія кіруюць цяпер Рэспублікай Беларусь, пакуль асцерагаюцца адкрыта нацысцкай рыторыкі. Гэтыя палітыканы дзеля захавання ўлады гатовыя на ўсё. Трэ будзе ахвярнага казла, будучь шукаць ахвярнага казла. Чачэнцаў у нас няма, ёсць каталікі, беларускамоўныя і габрэі.

У яднанні палітычнага патэнцыялу беларусаў і габрэяў мы бачым зарок умацавання грамадзянскай супольнасці ў Беларусі, неабходнага для глыбінных грамадскіх і эканамічных зменаў. Дзеля гэтага задумляўся й нумар, які вы трымаеце ў руках. Той факт, што беларускае лобі ў амерыканскім кангрэсе ўзначаліў Сэм Гейдэнсан, чыйго бацьку-габрэя ўратавалі падчас Галакосту сяляне вёскі Параф’янава пад Докшыцамі, і сімвалічны, і нясе надзею.

Моўныя спрэчкі не павінны ўставаць нам на перашкодзе.

Апроч расейскага слова „жид“ ёсць расейскае слова „бэнэфовец“, якое таксама кардынальна мяняе значэнне ў вуснах людзей беларускай культуры. *Жидам і бэнэфовцам самая пара палюбіць адно адно.*

* * *

Беларусы шмат чытаюць пра Галакост. Гэта таму, што й сябе лёгка ўяўляюць ля ямаў.

Умбэрта Саба ў 1909 годзе па-прапочы пабачыў стагоддзе Галакосту, што надыходзіла, у пысе самотнай, мокрай, наеджанай, мэкаючай казы з сэміцкім тварам:

In una capra dal viso semita
sentiva querelarsi ogni altro male,
ogni altra vita.

Каб у Віцебску жылі зубры, Шагал маляваў бы зуброў. Але ў Віцебску жылі козы. А зубры з беларускім абліччам жывуць у лясным рэзерваце пад пільным наглядам людзей.

Андрэй Дынько